

De plaats van het gezin en andere leefvormen: een kwantificerende benadering

L. TH. VAN LEEUWEN

De tijden, dat het gezin de maatschappelijke maat aller dingen was, lijken voor goed voorbij. Vele alternatieve leefvormen, bestaande zowel als nieuwe, schijnen het gezin van zijn toonaangevende plaats te verdringen. Aan de hand van beschikbare cijfers wordt een poging ondernomen vat te krijgen op trends in leefvormen.

Inleiding

Huwelijk en gezin namen in de jaren zestig nog een centrale plaats in. Ze vormden het model, waarnaar ieder zijn leven behoorde in te richten. Ze vormden de maatstaf waaraan andere leefvormen, zoals het één-oudergezin en de alleenstaande, werden afgemeten en te licht bevonden. Huwelijk en ouderschap waren immers waarden waarvan vaststond, dat iedereen zou moeten proberen ze te realiseren. Dat wetgeving en sociale voorzieningen op het gezin waren toegesneden, was vanzelfsprekend. Vanuit twee verschillende invalshoeken komt hier vanaf het einde van de jaren zestig verandering in. De belangrijkste daarvan is de kritiek die sinds die tijd op huwelijk en gezin naar voren gekomen is. Deze kritiek bracht niet alleen bezwaren naar voren maar vestigde ook de aandacht op alternatieven. Deels ging het daarbij om nieuwe leefvormen, zoals centraal wonen, deels om hernieuwde aandacht voor al langer bestaande alternatieve leefvormen, zoals de commune. De tweede bron van verandering op het gebied van leefvormen is het geleidelijk aan gegroeide begrip en de belangstelling voor de 'traditionele' van het gezin afwijkende leefvormen, zoals het één-ouder-gezin en de alleenstaande.

Deze ontwikkeling is met veel publiciteit gepaard gegaan. Vanaf het eind van de jaren zestig zijn onder meer de volgende leefvormen in de publiciteit geweest: de commune, centraal wonen, woongroepen, ongehuwd

samenwonen, homo-stellen, lesbische paren, vrijwillig kinderlozen, nieuwe vrijgezellen, BOM-vrouwen, BOV-mannen en Living Apart Together (LAT-relaties). De publiciteit is soms zodanig, dat zo langzamerhand de indruk ontstaat, dat deze leefvormen de vroegere plaats van huwelijk en gezin hebben ingenomen. In dit artikel zal geprobeerd worden na te gaan in welke mate dit nu het geval is. Daarbij zal gebruik gemaakt worden van de huishoudensstatistiek. Dit is de enige bron, die over een voldoende lange periode redelijk gedetailleerde informatie geeft over de soort groepen waarin mensen bij elkaar wonen. Onder huishoudens verstaat deze statistiek: 'elke groep van twee of meer personen, die in huiselijk verkeer met elkaar samenwonen en een gemeenschappelijke huishouding voeren'. (VAN 'T KLOOSTER-VAN WINGERDEN, 1979, p. 3). Dit voeren van een eigen huishouding wordt afgemeten aan: het bewonen van een gemeenschappelijke woning, samen de hoofdmaaltijd gebruiken en de aanwezigheid van een gemeenschappelijke woonkamer. De alleenstaande is volgens de toelichting op deze definitie een bijzondere vorm van huishouden, namelijk een huishouden dat uit één persoon bestaat. De hier gegeven definitie staat in de wandeling bekend als de CBS-definitie 1960.

Probleemstelling

Aan het gebruik van de huishoudensstatistiek zijn echter een aantal belangrijke beperkingen verbonden. De eerste is, dat er leefvormen zijn, die uit meer dan één huishouden bestaan en dus niet als zodanig geteld worden. Voorbeelden van dergelijke leefvormen zijn: centraal wonen en de LAT-relatie. De tweede beperking vloeit voort uit het feit dat de onderverdelingen uit de huishoudensstatistiek allemaal op huwelijk en gezin gebaseerd zijn. Hierdoor bevat de huishoudensstatistiek niet altijd de informatie die nodig is om nieuwe

leefvormen te kunnen onderscheiden. Het is daarom verstandig om de hierboven genoemde probleemstelling door de volgende te vervangen:

1. Welk deel van de Nederlandse huishoudens is op het 'standaard gezinsmodel' gebaseerd?
2. Wat zijn de belangrijkste leefvormen, die naast dit standaard model voorkomen en hoe vaak komen ze voor?

Wanneer iemands leven volgens het 'standaard gezinsmodel' verloopt, wil dit zeggen dat hij de volgende fasen mee maakt: als kind bij eigen ouders wonen; uit huis gaan in verband met het sluiten van een huwelijk; kinderen krijgen; je kinderen op hun beurt de deur uit zien gaan; samen met je huwelijkspartner achterblijven. In deze laatste fase overlijdt ten slotte eerst de ene en dan de andere huwelijkspartner. Wanneer dit model, of deze 'standaard levensloop', voor iedereen zou opgaan, dan zouden er de volgende typen huishoudens bestaan: jonge nog kinderloze echtparen, gezinnen met thuis wonende kinderen, oudere echtparen die geen kinderen meer thuis hebben wonen, alleenstaande weduwen en weduwnaars.

In tabel 1 is nagegaan welk deel van de huishoudens nu aan dit model beantwoordt. De in de tabel getelde eenheden zijn huishoudens volgens de CBS-definitie 1947. Het overgrote deel van deze eenheden voert een eigen huishouding en is daarmee tevens een huishouden volgens de CBS-definitie 1960. Een klein deel van de in tabel 1 onderscheiden eenheden voert echter geen eigen huishouding, maar doet dit samen met één of meer andere eenheden. Dit komt echter zo weinig voor, dat het voor de grote lijn weinig verschil uitmaakt of nu de definitie 1947 of de definitie 1960 gebruikt wordt. De cijfers over de jaren 1960 en 1971 zijn het meest nauwkeurig. Ze zijn namelijk afkomstig uit de volkstellingen van 1960 en 1971 en berusten daarmee op een integrale telling van alle huishoudens. De gegevens voor 1977 en 1981 zijn afkomstig van op steekproefbasis gehouden Woningbehoeftenonderzoeken. Dit betekent dat er bij de interpretatie van de cijfers met een steekproefmarge rekening gehouden moet worden. (CBS, 1980 en CBS, 1983). Verder is door de selectieve non-respons de schatting voor het

aantal alleenstaanden in 1977 wat aan de lage kant en voor het aantal gezinnen te hoog (PLOEGMAKERS en VAN LEEUWEN, 1983).

Echtparen

De eerste groep huishoudens, die in tabel 1 onderscheiden is, bestaat uit echtparen met of zonder kinderen. In de loop van de periode 1960-1981 blijkt het aandeel van deze paren in het totaal aantal huishoudens te zijn teruggelopen van 79 tot 66%. Omdat tegelijkertijd het aantal huishoudens sterk is toegenomen, zegt dit nog niet zoveel. Hieronder is aangegeven hoe het absolute aantal echtparen zich in de loop van de tijd ontwikkeld heeft:

jaar:	1960	1971	1977	1981
absoluut aantal echtparen (x 1000)	2.513,4	3.026,0	3.424,7	3.397,2

Van 1960 tot 1977 blijkt het aantal echtparen te zijn toegenomen. Vanaf 1977 blijkt het te zijn teruggelopen. Dit komt vooral door een overschatting van het aantal echtparen in 1977. Daarnaast spelen ook een rol: het teruglopende aantal huwelijken tijdens de jaren zeventig, de sterke toename van het aantal echtscheidingen na 1971 en de afnemende belangstelling van gescheidenen en verweduwen voor een nieuw huwelijk.

Echtparen met kinderen

De echtparen zijn in tabel 1 onderverdeeld in een groep met en een groep zonder kinderen. Daarbij zijn alleen thuiswonende, ongehuwde kinderen als kind geteld. Een gescheiden man, die weer bij zijn ouders is gaan wonen, wordt dus niet als kind beschouwd. In 1960 vormen echtparen met kinderen meer dan de helft van het totaal aantal huishoudens (56%). In de loop van de jaren zestig en zeventig blijkt dit aandeel geleidelijk terug te lopen. In 1981 bestaat nog maar 43% van de huishoudens uit een echtpaar met kinderen. Deze afname is het resultaat van verschillende ontwikkelingen. De belangrijkste daarvan is het teruglopend aantal kinderen per gezin. Onder invloed hiervan is de periode tussen de geboorte van het eerste kind en het uit huis gaan van

het laatste korter geworden. Op het niveau van het totaal aantal gezinnen betekent dit, dat de verhouding tussen het aantal echtparen met en zonder kinderen in het voordeel van de laatste groep verschuift.

Een zelfde effect is uitgegaan van de daling van de gemiddelde leeftijd bij huwelijkssluiting in de loop van de jaren zestig. Deze daling betekent namelijk tevens het teruglopen van de leeftijd waarop jongeren bij hun ouders uit huis gaan. Tijdens de jaren zeventig

komt het naar verhouding vaker voor dat jongeren bij hun ouders uit huis gaan zonder te trouwen. Daardoor is de gemiddelde huwelijksleeftijd voor deze periode een minder goede maatstaf voor het tijdstip van het uit huis gaan (VAN LEEUWEN, 1983). Uit gegevens voor 1971, 1977 en 1981 blijkt, dat er in de loop van de jaren zeventig nauwelijks iets veranderd is in de leeftijd waarop jongeren uit huis gaan (PLOGMAKERS en VAN LEEUWEN, 1984).

Tabel 1. Huishoudens en alleenstaanden (def. '47) naar samenstelling in de jaren 1960, 1971, 1977 en 1981.

	1960 (%)	1971 (%)	1977 (%)	1981 (%)
<i>Echtparen:</i>				
echtparen met kinderen	56,0	51,9	47,7	43,1
echtparen zonder kinderen	22,5	22,9	24,9	22,8
<i>totaal</i>	<i>78,5</i>	<i>74,8</i>	<i>72,6</i>	<i>65,9</i>
<i>Alleenstaande verweduwen:</i>				
weduwnaars	1,3	1,3	1,5	1,6
weduwen	4,4	5,7	6,8	7,3
<i>totaal</i>	<i>5,7</i>	<i>7,0</i>	<i>8,3</i>	<i>8,9</i>
Huishoudens volgens standaard levensloop	84,2	81,8	80,9	74,8
<i>Eén-oudergezinnen:</i>				
verweduwd ouder	4,6	3,5	3,0	3,2
gescheiden ouder	0,8	0,9	1,6	2,5
ongehuwd ouder	0,1	0,3	0,3	0,4
gehuwd ouder	0,7	0,7	0,2	0,1
<i>totaal</i>	<i>6,2</i>	<i>5,4</i>	<i>5,1</i>	<i>6,2</i>
<i>Alleenstaanden (excl. verweduwen):</i>				
ongehuwd	5,1	7,5	8,0	10,5
gescheiden	0,8	1,1	1,3	2,6
gehuwd	0,6	1,7	0,3	0,3
<i>totaal</i>	<i>6,5</i>	<i>10,3</i>	<i>9,6</i>	<i>13,4</i>
<i>Niet-gezinshuishoudens:</i>				
ongehuwd hoofd	1,7	1,3	3,4	4,5
overig	1,4	1,2	1,0	1,1
<i>totaal</i>	<i>3,1</i>	<i>2,5</i>	<i>4,4</i>	<i>5,6</i>
Huishoudens niet volgens standaard levensloop	15,8	18,2	19,1	25,2
<i>Totaal</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N (× 1000)</i>	<i>3.201,8</i>	<i>4.045,5</i>	<i>4.717,2</i>	<i>5.155,1</i>

Bron: CBS, Volkstellingen 1960 en 1971, Woningbehoeftenonderzoeken 1977 en 1981.

Echtparen zonder kinderen

De groep echtparen zonder kinderen in tabel 1 omvat zowel kinderloze paren als echtparen waarvan de kinderen allang de deur uit zijn. Ook echtparen, die alleen getrouwde kinderen (of kinderen die getrouwd geweest zijn) bij zich hebben wonen, vallen onder de categorie. In 1960 vormden de echtparen zonder kinderen 23% van het totaal aantal huishoudens. Tussen 1960 en 1977 loopt het aandeel van deze paren op tot 25%. Daarna daalt het tot 23% in 1981. Deze ontwikkeling is het resultaat van een aantal factoren, die niet allemaal in dezelfde richting werken. Na het voorgaande zal het duidelijk zijn, dat de toename van het aantal echtparen waarvan de kinderen de deur uit zijn, één van deze factoren is. Een tweede faktor is de toegenomen belangstelling voor vrijwillige kinderloosheid. Dit geldt vermoedelijk vooral voor het begin van de jaren zeventig. Daarna moet worden aangenomen dat een belangrijk deel van de vrijwillig kinderlozen voor ongehuwd samenwonen kiest. Een derde faktor is de toename van de lengte van de kinderloze periode aan het begin van het huwelijk. In de jaren zestig bedroeg de lengte van deze periode ongeveer twee jaar. In de loop van de jaren zeventig neemt de lengte van deze periode toe tot ruim drie jaar. Deze faktor alleen zou tot een toename van het aantal jonge (nog) kinderloze paren leiden. Tegelijkertijd is echter het aantal huwelijkssluitingen sterk teruggelopen. In hoeverre deze twee factoren elkaar compenseren valt moeilijk te zeggen. In onderstaand staatje is aangegeven hoe de verhouding tussen het aantal echtparen met en zonder kinderen zich in de loop van de periode 1960-1981 ontwikkeld heeft:

jaar:	1960	1971	1977	1981
% echtparen zonder kinderen:	28,6%	30,5%	34,5%	34,6%

Uit dit staatje blijkt, dat het deel van de echtparen, dat geen kinderen bij zich heeft wonen, flink is toegenomen. Deze toename speelt zich af in de jaren 1960 tot en met 1977. Daarna treedt een stabilisering op. Zou dit er op wijzen, dat meer paren de kinderloze jaren aan het begin van hun relatie als ongehuwd

samenwonenden doorbrengen en pas trouwen wanneer de komst van een kind gepland is?

Alleenstaande weduwen en weduwnaars

De derde groep, die voor de standaard levensloop van belang is, bestaat uit alleenstaande weduwen en weduwnaars. In 1960 vormde deze groep 6% van het totaal aantal huishoudens. In de loop van de jaren zestig en zeventig neemt het aandeel van deze groep geleidelijk toe. In 1981 blijkt 9% van alle huishoudens uit een alleenstaande weduwe of weduwnaar te bestaan. Voor een belangrijk deel is deze toename het resultaat van het groeiend aantal oudere paren dat geen kinderen meer bij zich heeft wonen. Hierdoor blijft bij overlijden van één der echtgenoten naar verhouding vaker een alleenstaande en minder vaak een één-oudergezin over. De gegevens uit tabel 1 zijn hiermee in overeenstemming. Over de periode 1960-1981 blijkt het aandeel van de één-oudergezinnen met een weduwe of weduwnaar als hoofd te zijn afgenomen van 5 tot 3%.

Bij het uitsplitsen van het aantal verweduwdde alleenstaanden naar sexe blijkt, dat er naar verhouding veel meer weduwen dan weduwnaars onder deze groep zijn. Verder blijkt dat de weduwen de belangrijkste bijdrage aan de toename van het aandeel van de verweduwdde alleenstaanden geleverd te hebben. Dat er zoveel meer weduwen dan weduwnaars zijn, hangt samen met het feit dat mannen gemiddeld ouder zijn dan hun echtgenote en dus alleen daarom al een grotere kans hebben om te overlijden. Daar komt nog bij dat voor mannen de sterftekansen ongunstiger liggen dan voor vrouwen.

Standaard levensloop

Wanneer iedereen zijn leven volgens het model van de standaard levensloop zou inrichten, dan zou met de behandeling van de alleenstaande verweduwdde een eind aan de opsomming van mogelijke huishoudensvormen gekomen zijn. In tabel 1 is nagegaan welk deel van de huishoudens nu aan dit standaard model beantwoordt. Dit is gedaan door de volgende typen huishoudens bij el-

kaar op te tellen: echtparen met kinderen, echtparen zonder kinderen en alleenstaande weduwen en weduwnaars. In 1960 blijkt 84% van alle huishoudens aan het standaard levensloop model te voldoen. In de loop van de jaren zestig en zeventig blijkt dit geleidelijk aan steeds minder voor te komen. In 1981 voldoet nog maar 75% van alle huishoudens aan het standaardmodel. Dit betekent, dat in twintig jaar tijd het deel van de huishoudens, dat niet aan het standaardmodel voldoet, van 16 tot 25% is toegenomen. Deze schatting is nog aan de lage kant, omdat bij het bepalen van het aantal gezinnen met en zonder kinderen geen onderscheid is gemaakt tussen eerste en niet-eerste huwelijken. Deze laatste groep huwelijken, waarbij tenminste één van beide partners al eens eerder getrouwd geweest is, voldoet immers ook niet aan het standaardmodel.

Andere patronen

Uit het onderste deel van tabel 1 kan worden afgelezen welke typen huishoudens de belangrijkste bijdrage aan de hiervoor beschreven ontwikkeling geleverd hebben. Tijdens de jaren zestig moet deze ontwikkeling volledig aan de toename van het aantal alleenstaanden worden toegeschreven. Tijdens de jaren zeventig speelt naast de verdere toename van het aantal alleenstaanden ook de groei van het aantal niet-gezinshuishoudens een belangrijke rol. Niet-gezinshuishoudens bestaan uit twee of meer personen. Zoals de naam al zegt, kunnen in deze categorie geen gezinnen voorkomen. Dit wil dus zeggen: geen echtparen met of zonder kinderen en geen alleenstaande ouders samen met één of meer ongehuwde kinderen. De niet-gezinshuishoudens vormen een zeer heterogene groep. Voorbeelden van niet-gezinshuishoudens zijn: twee broers of twee studenten die samen één huishouding voeren, een moeder die bij haar gescheiden dochter woont, of twee ongehuwd samenwonenden.

Rol van ongehuwden en gescheidenen

Wanneer naar de meer gedetailleerde cijfers gekeken wordt, dan valt het op dat zowel bij de alleenstaanden als de niet-gezinshuishou-

dens de groei hoofdzakelijk voor rekening van de ongehuwden komt. Dit betekent dat de toename van het aantal huishoudens, dat niet aan het model van de standaard levensloop voldoet, vooral moet worden toegeschreven aan:

- de groei van het aantal ongehuwde alleenstaanden in de loop van de jaren zestig en zeventig
- de toename van het aantal niet-gezinshuishoudens met een ongehuwd hoofd in de jaren zeventig.

Bij deze laatste groep huishoudens gaat het vooral om ongehuwd samenwonenden. Zowel de ongehuwde alleenstaanden als de ongehuwden in niet-gezinshuishoudens blijken voor het overgrote deel jongeren te zijn. In het merendeel van de gevallen blijkt hun leeftijd tussen de 20 en 30 à 35 jaar te liggen.

(PLOEGMAKERS en VAN LEEUWEN, 1984).

Naast de ongehuwden is er nog een tweede groep, die een rol speelt bij de toename van het aantal huishoudens, dat niet aan de standaard levensloop voldoet. De groep waar het om gaat zijn de gescheidenen. Uit tabel 1 blijkt, dat gedurende de hele periode 1960-1981 het aandeel van de gescheiden alleenstaanden en de gescheiden hoofden van één-oudergezinnen geleidelijk is toegenomen. In 1960 bedroeg het aandeel van de huishoudens van deze gescheidenen 2%, terwijl het in 1981 was opgelopen tot 5%. Vergeleken met de ongehuwden spelen de gescheidenen echter een minder belangrijke rol.

Plaatsbepaling huwelijk en gezin

Uit het feit, dat in 1981 25% van de huishoudens niet aan het model van de standaard levensloop voldoet, kan niet worden afgeleid dat slechts 75% van de huishoudens op huwelijk en gezin gebaseerd is. Onder deze 25% bevindt zich namelijk een groep huishoudens waar het huwelijk indertijd wel een rol gespeeld heeft. Daarnaast is er echter een groep huishoudens waar, voor tenminste één lid, het huwelijk geen enkele rol gespeeld heeft. De hier bedoelde huishoudens zijn: ongehuwde alleenstaanden, ongehuwde alleenstaande ouders en niet-gezinshuishoudens met een ongehuwd hoofd. In de loop van de periode 1960 tot en met 1981 heeft het gezamenlijke

aandeel van deze huishoudens zich als volgt ontwikkeld: 7% in 1960, 9% in 1971, 12% in 1977 en 15% in 1981. Het blijkt hier dus om een behoorlijke toename te gaan. In twintig jaar is het aandeel van deze huishoudens verdubbeld. Een interessante vraag in dit verband is in hoeverre ongehuwden een permanent onderdak gevonden hebben in deze huishoudens. De beschikbare gegevens maken het helaas niet mogelijk deze vraag met zekerheid te beantwoorden. De leeftijdsopbouw van de ongehuwden in deze huishoudens wetigt wel de veronderstelling, dat een behoorlijk deel slechts tijdelijk in deze huishoudens verblijft en uiteindelijk toch nog in huwelijk en gezin terecht komt.

Plaatsbepaling nieuwe leefvormen

Na op deze manier de rol van huwelijk en gezin bij de vorming van huishoudens zo goed mogelijk te hebben afgeperkt, rest de vraag welke andere leefvormen een rol zijn gaan spelen. Bij de bespreking van tabel 1 is al gebleken, dat dit de alleenstaanden, de niet-gezinshuishoudens en een deel van de één-oudergezinnen zijn.

In het licht van de discussie, die de afgelopen jaren over nieuwe leefvormen gevoerd is, is dit antwoord veel te globaal. In het tweede deel van dit artikel zal dan ook worden nagegaan welke nieuwe leefvormen er onder deze globale categorieën van de huishoudensstatistiek schuil gaan. Waar mogelijk zal ook iets over hun kwantitatieve betekenis gezegd worden. Voor een deel van de nieuwe leefvormen zal deze vraag door het ontbreken van de benodigde gegevens niet beantwoord kunnen worden.

Nieuwe vrijgezellen

Een voorbeeld hiervan vormen de 'nieuwe vrijgezellen van de Haagse Post.' Het grootste deel van deze groep zal onder de ongehuwde alleenstaanden uit de huishoudensstatistiek gezocht moeten worden. Deze ongehuwde alleenstaanden vormen echter een zeer heterogene categorie. Naast nieuwe vrijgezellen, die bewust voor een leven in deze staat gekozen hebben, komen in deze categorie ook alleenstaanden voor die onvrijwillig ongehuwd zijn of die hun ongehuwde staat

slechts voor tijdelijk ambiëren. De gegevens om deze verschillende categorieën ongehuwde alleenstaanden van elkaar te onderscheiden ontbreken. Een schatting van het aantal nieuwe vrijgezellen zou dan ook een slag in de lucht zijn.

Een overeenkomstig probleem bestaat bij het bepalen van het aantal LAT-relaties. De betrokkenen bij dit type relaties komen per definitie uit verschillende huishoudens. Om welke soorten huishoudens het gaat, ligt niet vast. In principe kan dit ieder type huishouden zijn.

BOM-vrouwen en BOV-mannen

Van het aantal BOM-vrouwen en BOV-mannen kan ook geen schatting gegeven worden. Wat wel kan is het aangeven van een grens, waar dit aantal in ieder geval onder zou moeten liggen. Bij het woningbehoefteonderzoek 1981 zijn 1250 ongehuwde mannen en 15.350 ongehuwde vrouwen geteld, die hoofd zijn van een één-ouder gezin en niet met een vaste partner samenwonen. Behalve bewust ongehuwde ouders kan deze groep ook 'traditionele' ongehuwde moeders en partners uit LAT-relaties omvatten.

Ongehuwd samenwonen en andere twee-relaties

Er is wel een aantal nieuwe leefvormen waar wat meer over bekend is. Zo is bij de woningbehoefteonderzoeken uit 1977 en 1981 naar vaste-partnerrelaties gevraagd. Bij dergelijke relaties gaat het om twee personen die: elkaar als hun vaste partner beschouwen, deel uitmaken van hetzelfde huishouden, maar niet met elkaar getrouwd zijn. In tabel 2 is een aantal gegevens over deze relaties vermeld. In 1977 blijken er 84.000 vast-partnerrelaties te bestaan. In 1981 is dit aantal toegenomen tot 189.000. Deze aantallen komen overeen met respectievelijk 2 en 4% van het totaal aantal huishoudens. Bij het overgrote deel van de vaste-partnerrelaties gaat het om een man en een vrouw. De combinaties man-man en vrouw-vrouw vormen in 1981 respectievelijk 4,2 en 2,3% van alle vaste-partnerrelaties. Uit tabel 2 blijkt ook, dat bij het overgrote deel van de vaste-partnerrelaties geen kinderen betrokken zijn. In 1981 gold dat voor 86% van alle relaties. Bij 14% van de relaties zijn wel

Tabel 2. Enkele gegevens over vast-partnerrelaties in 1977 en 1981.

Jaar:	1977	1981
Aantal hoofden van huishoudens (def. '60) met een vaste partner relatie ($\times 1000$):	84,0	189,4
Huishoudens (def. '60) met een vaste-partnerrelatie als % van totaal aantal huishoudens:	1,8	3,7
Deel van huishoudens met een vaste-partnerrelatie, waar geen kinderen bij betrokken zijn:	81,7	86,1

Bron: Woningbehoeftenonderzoeken 1977 en 1981

kinderen betrokken. Of deze kinderen uit die relaties zijn voortgekomen, valt niet met zekerheid te zeggen.

Woongroepen en centraal wonen

Woongroepen zijn bij de woningbehoeftenonderzoeken niet geteld. Dankzij een inventarisatie door JANSEN c.s. (1982) weten we dat er omstreeks 1980 ongeveer 7000 woongroepen waren met gemiddeld 5-6 leden. Dit betekent dat er toen ongeveer 37.500 personen in woongroepen leefden. Voor centraal wonen beschikken we over een schatting van DIJKHUIS (1982), die eveneens op de jaren rond 1980 betrekking heeft. Zij schat dat er op dat moment 600 à 800 personen in centraal wonen projecten leefden. Uitgaande van een gemiddelde huishoudensgrootte van 1,5 zou dit op 400 à 550 huishoudens neerkomen. In onderstaand staatje is aangegeven welk deel van de huishoudens door deze nieuwe leefvormen in beslag wordt genomen:

vaste-partnerrelaties	4%
woongroepen	0,14%
centraal wonen	0,007%

Het resultaat van deze vergelijking met het totaal aantal huishoudens valt wat tegen. Bedacht moet worden, dat het totaal van alle huishoudens op een groot aantal generaties betrekking heeft. Nieuwe leefvormen zijn daarentegen vooral bij de jongere generaties in zwang. Veranderingen in het gedrag van jongere generaties leiden op het totaal aantal huishoudens slechts tot kleine verschuivingen.

Jongere generaties

Om de veranderende leefvormen onder de jongeren wat duidelijker te kunnen aangeven, volgt nu een aantal gegevens over de huishoudens waarin de 19- tot en met 29-jarigen zich bevinden. Deze gegevens hebben betrekking op 1981 en zijn ontleend aan het woningbehoeftenonderzoek. Van alle personen in deze leeftijdsgroep blijkt 80%, of nog thuis te wonen of getrouwd te zijn. Dit betekent dat 20% niet getrouwd is en ook niet thuis woont. Deze groep kan zich in allerlei soorten leefvormen bevinden. Dit kan uiteenlopen van alleenstaande, lid van een woongroep en ongehuwd samenwonende tot deel uitmaken van het gezin van een familielid. De 20% die niet getrouwd is en niet meer thuis woont valt in twee grote groepen uiteen. De ene groep omvat de personen, die met een vaste partner samenwonen. Hun aandeel in het totaal aantal 19- tot en met 29-jarigen bedraagt 7%. De andere groep omvat 13% van alle 19- tot en met 29-jarigen en bestaat voor het overgrote deel uit alleenstaanden. Wanneer ook de cijfers van JANSEN c.s. op het totaal aantal 18- tot en met 29-jarigen betrokken worden, dan leeft naar schatting 1,4% van deze leeftijdsgroep in woongroepen. Dit getal is gevonden door het totaal aantal personen in woongroepen te percenteren op alle 18- tot en met 29-jarigen. Omdat volgens JANSEN c.s. het overgrote deel van de leden van woongroepen jonger dan 30 jaar is, zal deze schatting niet ver bezijden de waarheid liggen.

Toekomst

Deze beschouwing over veranderende leefvormen in de laatste twee decennia nodigt uit tot bespiegelingen over de toekomst. Toekomstige ontwikkelingen op het gebied van leefvormen zullen vooral af hangen van het gedrag van de volgende drie bevolkingsgroepen: jongeren, gescheidenen en ouderen (65+). In de toekomst zal het aandeel van deze laatste groep in de totale bevolking sterk toenemen. Blijft deze bevolkingsgroep de gangbare weg volgen, dan zal het aantal alleenstaande bejaarden sterk toenemen. Het merendeel van deze alleenstaanden zal uit vrouwen bestaan. Bejaarde echtparen zullen naar verhouding een kleine groep blijven. Op dit moment zijn enkele experimenten met nieuwe leef- en woonvormen voor ouderen aan de gang. Of deze en andere experimenten zullen aanslaan is sterk afhankelijk van de voorzieningen, die tehuizen en wijkcentra kunnen bieden. De ontwikkeling van een nieuw bejaardenbeleid is nog niet ver genoeg gevorderd om met zekerheid verdere voor- spellingen te kunnen doen.

Wat jongeren en gescheidenen betreft hebben de afgelopen jaren tot een verruiming van de keuzemogelijkheden geleid. Op dit moment kunnen jongeren en gescheidenen onder andere kiezen uit: (her)trouwen, ongehuwd samenwonen, samenwonen met een partner van hetzelfde geslacht, alleen blijven, in een woongroep gaan en centraal wonen. Omdat ieder van deze mogelijkheden maatschappelijk gezien voldoende geaccepteerd is, zal de rol van morele, theologische of politieke factoren bij de keus voor een bepaalde leefvorm minder belangrijk worden. Pragmatische overwegingen met betrekking tot onder andere hoogte en beschikbaarheid van een eigen inkomen, fiscale gevolgen, recht op uitkeringen, kansen op werk, kansen op huisvesting en recht op huursubsidie, zullen daarentegen een steeds belangrijker rol gaan spelen. Hoe de voor- en nadelen van de verschillende leefvormen er in de toekomst uit zullen zien, is in deze tijd van bezuinigingen en herziening van het sociale zekerheidsstelsel moeilijk te voor- spellen.

Summary

Since 1960 an increasing proportion of Dutch households no longer fits in the model of the 'standard individual life course'. In 1981 25% of all households did not fit in this model. The standard life course model implies: to live with your parents as a child; to leave home to start a family of your own; have your own children; to see your children leave home; to spend the remaining years with your spouse. In this last stage the spouses die successively. To a large extent the decreasing importance of this standard life course results from a considerable increase in the number of single, young adults opting for various life styles. Most of these young singles however, either live in one-person households, or are unmarried cohabitators. A second factor contributing to this change is the rise in the divorce rate and the accompanying decrease in remarriage rates. During the seventies there was intense public interest for the issue of alternative life styles. At the end of the seventies the public discussion had resulted in a climate of public acceptance for most life styles. Future developments in this field will be highly influenced by political decisions regarding the socio-economic costs and benefits of various life styles.

Literatuur

- CBS, 1980. Woningbehoeftenonderzoek 1977/78: deel 1, feitelijke en gewenste huisvesting, tabellen Nederland, Den Haag: Staatsuitgeverij.
- CBS, 1983. Woningbehoeftenonderzoek 1981: huisvestingssituatie, woonlasten en verhuizingen, landelijke kerncijfers. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- DIJKHUIS, A. 1982. 'Centraal wonen projecten'. p. 169-185. In: B. BUUK (red.), Andere leefvormen, Deventer: Van Loghum Slaterus.
- JANSEN H., KNOOPE R. en SPREEUWENBERG S., 1982. 'Woongroepen', p. 151-168 in: B. BUUK (red.), Andere leefvormen, Deventer: Van Loghum Slaterus.
- KLOOSTER-VAN WINGERDEN C. M. VAN 't, e.a., 1979. Huishoudenssamenstelling en samenlevingsvormen: een analyse op basis van de volkstelling 1971, Den Haag: Staatsuitgeverij.
- LEEUEWEN L. TH. VAN, 1983. Gezinsfasen in de toekomst, Utrecht: Mediamar.
- PLOEGMAKERS M. J. H. en LEEUEWEN L. TH. VAN, 1983. Veranderende huishoudens in Nederland: statistische analyse over de periode 1960-1977, Zoetermeer: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- PLOEGMAKERS M. J. H. en LEEUEWEN L. TH. VAN, 1984. Huishoudens in Nederland: twee decennia verandering, 1960-1981, (in voorbereiding, verschijnt najaar 1984).

Korrespondentieadres

Vakgroep Sociologie van de Westerse Gebieden,
Landbouwhogeschool, Hollandseweg 1, 6706 KN,
Wageningen.

Dr. ir. L. Th. van Leeuwen is sinds 1966 verbonden
aan de vakgroep sociologie van de westerse gebie-
den van de Landbouwhogeschool in Wageningen.

Sinds die tijd heeft hij zich vooral bezig gehouden
met onderzoek op het grensgebied van gezinssocio-
logie, ambtelijke statistiek en demografie. Van 1969
tot en met 1979 is hij als wetenschappelijk coördi-
nator betrokken geweest bij het onderzoeksproject
gezinssociologische census-monografieën. Op dit
moment houdt hij zich bezig met onderwijs in ge-
zinssociologie en demografie en met onderzoek op
het gebied van de individuele levensloop.

Boekbespreking

*Voedsel: produktie, samenstelling, afzet, consu-
mentenbelang.* Werkgroep Voeding, G. HUIS IN 'T
VELD, eindred. Uitgeverij Van Gennep, Amster-
dam (1983), 348 pp. ISBN 90-6012-346-8. f 28,75

Het boek 'Voedsel: produktie, samenstelling, afzet,
consumentenbelang', geschreven door medewer-
kers van de werkgroep Voeding van de Vereniging
van Wetenschappelijke Werkers verschijnt tien jaar
na de uitgave van 'Voedsel in Nederland: gezond-
heid, bedrog en vergif'. Laatstgenoemd boek leidde
destijds tot een golf van kritiek, maar kreeg ook bij-
val.

'Voedsel' anno 1983 is kwalitatief veel beter. Het is
ingedeeld in de hoofdstukken produktie, verwer-
king, afzet, consumptie en positie van de consu-
ment. Er is duidelijk gekozen voor een heel andere
opzet. Dit is gedaan om 'het voedsel te kunnen vol-
gen, vanaf het prille begin op de akker en in de stal
tot op het bord van de koper' met het doel de kon-
sument inzicht te laten krijgen in de vele facetten
van bovengenoemde keten.

Het is nu aanmerkelijk minder suggestief dan tien
jaar geleden, maar toch nog niet vrij van opmerkin-
gen als bijvoorbeeld:

- dat de term 'magere vruchtenyoghurt' mislei-
dend is omdat er veel suiker in zit (p. 220)
 - dat bij de produktie van polystyreen een geduch-
te hoeveelheid freonen de lucht in gaat (p. 173).
- 'Mager' slaat namelijk op het vetgehalte en dat
weet een konsument echt wel, en de veronderstelde
aantasting van de ozonlaag door freonen is door
wetenschappelijk onderzoek grotendeels ondergra-
ven.

Onvolledige informatie verschaffen de auteurs als
zij het hebben over het hoge nitraatgehalte van
groente, dat volgens hen te wijten is aan kunstmest-
overdosering (p. 85); immers natuurlijke mest

draagt even zo zeer bij tot de accumulatie van ni-
traten in bladgroenten. Verder wordt de Accepta-
ble Daily Intake (ADI) onjuist gedefinieerd, waar-
door de daarop volgende discussie geheel op losse
schroeven komt te staan (p. 280 e.v. en p. 300).

Daarnaast zijn er tal van kleine onzorgvuldigheden
aan te wijzen, bijvoorbeeld waar het gaat over:

- (p. 27) bestrijdingsmiddelenkontrolle bij kon-
trakteelt; deze ontbreekt niet geheel, maar
wordt door de fabriek uitgevoerd
- (p. 37) de melktank als oorzaak van smaakveran-
dering bij gesteriliseerde melk; de smaakveran-
dering is voornamelijk te wijten aan een andere
wijze van steriliseren
- (p. 150) het hoge nitraatgehalte van bietensap;
een onderzoek van SAW in 1982 toonde een aan-
zienlijk lager gehalte.
- (p. 279) de verwijdering van verontreinigingen
bij het raffineren van oliën; volgens SAW (1982)
bevatten geraffineerde oliën wel tocoferolen.

En wat moet de konsument met kwalifikaties van
stoffen als 'schadelijk', 'verdacht', 'minder gezond',
'belastend voor het lichaam', 'met onbekend ef-
fekt', 'vergift' beginnen? Zou het niet zinvoller zijn
een goede uitleg te geven over toxische, persistente
(kumulerende), mutagene, karcinogene en terato-
gene effecten van stoffen, en het verschil in risico
aan te duiden?

Dit boek lijkt minder geschikt voor de doorsnee
konsument; er wordt een behoorlijke vooropleiding
verwacht. Literatuurverwijzingen ontbreken he-
laas. Toch kan het boek een bijdrage leveren aan
de discussie over gezonde en veilige voeding. Wat
de verontruste konsument vervolgens doen
moet..... dat mag hij zelf uitzoeken.

J. Kamsteeg